

ESCLAUS A INCA AL LLARG DEL S. XV

M. ANTÒNIA MATAS RIUTORT
AINA M. VIDAL MATEU

1. INTRODUCCIÓ

Les pàgines següents pretenen aproximar-se a l'esclavitud a Inca en el marc de la Mallorca del s. xv. Dita centúria es caracteritza per les dificultats econòmiques (deute públic) que s'intentaren solventar el 1405 amb el Contracte Sant. Però la crisi continuà. En aquest context es produí la mort de Martí l'Huma, que provocà la divisió de l'oligarquia de la Corona d'Aragó que acabà amb l'elecció de Ferran d'Antequera amb el Compromís de Casp de 1412.

Durant el regnat d'Alfons el Magnànim s'establí el sistema de «sac e sort», per elegir els jurats o consellers. Això determinà un predomini del nombre de consellers de la ciutat enfront als de les viles. Va ser aquest un dels motius de la revolta forana de 1450. Les conseqüències d'aquesta, junt amb les repercussions que en el camp financer derivaren del conflicte català, romangueren presents durant el regnat de Joan II. Aquest fou succeït per Ferran el Catòlic que no aconseguí donar solució a les dificultats econòmiques amb la política de redreç.

Durant tot el segle la problemàtica dels bàndols estigué present a l'illa. El seu sorgiment es degué a raons diverses: econòmiques, polítiques, religioses, familiars... i participaren des de l'aixecament forà a les Germanies passant per la Guerra Civil Catalana.

Els bàndols no estigueren sols presents a la ciutat, també les viles de la part forana en foren testimoni amb enfrontaments interns i enfrontaments entre les viles veïnes.

Les dificultats econòmiques i socials repercutiren directament sobre la població i el s. xv es caracteritzà pel seu estancament demogràfic, tal i com ho demostra la font més utilitzada per al seu estudi: el morabati. No oblidem, en aquest sentit, les freqüents epidèmies que assotaven la població mallorquina, en general, i al grup esclau, en concret.

Dins les coordenades espacials i temporals anteriors cal situar-hi Inca, que visqué tant la Revolta Forana com la manca de blat i les epidèmies.

Malgrat les dificultats del segle, els mercaders saberen beneficiar-se de l'avançada situació estratègica de Mallorca, no sols procurant blat als mallorquins (definitòria a la nostra illa) sinó també esclaus procedents dels més diversos indrets.

La paraula «esclau» apareix en els documents escrits en català, i així es diu «la dita esclava» (1), malgrat que en algunes ocasions aparegui el terme «catíu» o «cativa» que, segons P. Montaner (1985), es refereix a aquells individus procedents de presa corsària. El mateix autor assenyala, pel que fa a l'Epoca Moderna, la diferència entre esclaus urbans, rústics i de lloguer (setmaners), classificació, possiblement, aplicable al període estudiat. Els bords també apareixen a la documentació, situació que queda especificada amb el dit adjectiu. Són freqüents, per referir-se a l'esclau nascut a Mallorca, expressions del tipus: «vernacle», «nutricatum de la terra», «ortam in presenti regno». Seria aquest darrer el cas de l'esclava venuda per en Miquel Jove de la Vila d'Inca pel preu de 4 OL (2). També es poden trobar situacions com la d'una esclava que, en relació a la seva procedència, el document assenyala que és de nació de russos, però nascuda i criada «in principatum Catalonia» la qual cosa ens indica que la seva mare era russa malgrat que ella hagués nascut a Catalunya.

Es manté la forma llatina classica «servus» en els documents redactats en llatí.

Segons R. Soto i Company, l'esclavitud medieval té dues etapes «essent la primera la que recull en certa mida la tradició esclavista de l'Imperi Romà (...) i una segona en què els esclaus són fonamentalment producte de l'expansió que inicia la societat feudal a partir dels segles XI i XII» (3). Això suposa un descens de l'interès pels esclaus d'origen eslav, fruit dels avanços de la reconquesta, durant els s. XII-XIII els quals proporcionaren un gran contingent de musulmans captius; però, la despoblació dels camps catalans, com a conseqüència de la Peste Negra (1348-49), estimula un nou creixement del comerç d'esclaus i provoca l'arribada d'un elevat nombre d'ells a la Corona d'Aragó.

L'esclavitud continua durant tota l'Epoca Moderna fins que la qüestió abolicionista desperta l'interès dels contemporanis.

És probable que l'esclavisme s'introduís a la nostra illa en època romana; malgrat tot, no és fins a l'edat Mitjana quan es genera una gran quantitat de documentació. En aquest sentit cal destacar les compra-vendes, inventaris, testaments presents en els Protocols Notarials, als quals ens hem aproximat realitzant un sondeig a l'atzar. Però, no sols aquests han constituït el suport documental, les Lletres Comunes que el Governador dirigeix al batle d'una vila determinada ens ha estat de gran ajut pel cas d'Inca.

1. A.R.M., A.H.-139, f.214 r. Dat.: 30 Octubre 1444.

2. A.R.M., Prot. C-257, f.2. Dat.: 3 Gener 1498.

3. SOTO I COMPANYY, R.: El primer tràfic esclavista a Mallorca a «L'Avenç». Febrer, 1981, nº 35, Barcelona, pp. 60.

Com a resultat de la Conquesta i Repoblació s'estengué el fenomen de l'esclavitud i, així, Mallorca es convertí en un mercat tant de consum com de distribució d'esclaus a partir del s. XIII (Cateura Bennasser, 1991).

L'elevat nombre d'esclaus, fruit de les massives importacions i resultants de la minva de la població musulmana autòctona, provocà el temor de les autoritats. Així, Pere el Cerimoniós es queixava de l'excessiu nombre d'esclaus d'alguns senyors, que arribaren a posseir-ne fins a seixanta (Munar, G. i Rossello, R. 1977). No és estrany, doncs, que el monarca intentàs disminuir aquesta importació l'any 1374 després de l'únic intent d'aixecament constatat per la Història de Mallorca aquest mateix any (Ensenyat Pujol, 1985).

2. ESCLAUS: CAUSES I PROCEDÈNCIA

A l'hora de parlar del nombre d'esclaus a Inca en el segle XV cal partir de l'estudi realitzat per Sevillano Colom (1973) qui, en base al morabati de 1427 i de les llistes d'esclaus per pobles de 1428, estableix una relació percentual entre població total i esclaus, tenint present la diferència d'un any. Assenyala l'existència de 3200 habitants a la vila d'Inca l'any 1427 i 335 esclaus l'any següent, i hi ha una relació d'un 10,4%. Partint del fet que el 10% era el més normal: Bunyola (30%), Esporles (28%), Valldemossa (22,4%), Escorca (17,3%), Campanet (17%), Alaró (14,4%), Sant Joan (13%), Petra (12%), Robines (actual Binissalem, 11,8%) superaven dita normalitat, fenomen explicat per esser localitats llunyanes a la costa, i així s'evitava la concentració d'esclaus en llocs vulnerables.

Inca, juntament amb Soller, Campos, Selva i Sta. Margalida de Muro, tenia un percentatge d'esclaus pròxim al 10%, xifra general a la Mallorca forana del segle XV. Però la pesta de 1440 provoca un gran nombre de defuncions dintre aquest col·lectiu, fet que és un fort cop per a la població i l'economia illenca.

2.1. Causes

Les circumstàncies que conduïren a l'esclavitud foren diverses, entre elles destaquen: el naixement i la guerra, causes que Cortes, V. (1964) complementa, pel cas de València, amb la presa d'enemics en temps de pau, captures per naus, endeutament, o comissió de delictes, entre d'altres.

L'infant que neixia de pares esclaus mantenia la situació jurídica dels seus progenitors. Fins i tot, si la mare era esclava i el pare lliure el fill conservava la condició materna, tal com ho demostren les vendes de bords. És el cas de la borda Catalina de 6 mesos i la seva mare, l'esclava Margarita d'uns 25 anys, que són canviades, pel notari Gregori Vives d'Inca, per un esclau (4).

4. A.R.M., Prot., M - 176, f. 54 v. Dat.: 28 Febrer 1449.

No menys important fou l'esclavitud per guerra. Possiblement, aquest seria el cas de l'esclau granadí que Esclarmonda, esposa del difunt Joan Bertran, canvia amb un rossí de pèl negre (5).

La inseguretat de la Mediterrània és un fet ben present donat el nombre d'esclaus i esclaves fruit de captures a la mar, tant per corsarisme com per accions piràtiques. D'això, n'és una mostra la venda a «modo piratum» de Pau, procedent de l'illa de Sicília, pel paraire Vidal Cerdà a Joan Bunyola i a Antoni Cases de la vila d'Inca pel preu de 4 OL (6).

Una altra manera de caure en la servitud era empenyorar-se per deutes, com ocorregué al llibert Joan, de nació de turcs, qui per pagar un deute de 50 L. a Bartomeu Mesquida ven «omnia opera mea, et personae mei» a Margalida, esposa del donzell Guillem Ramon (...), per la quantitat abans esmentada (7).

La comissió de delictes constituí una altra font d'esclavitud, així com, també ho era ser considerat infidel i enemic de la religió catòlica; aquests enemics eren els musulmans. També foren esclavitzats els pobles primitius desconexors de l'Evangeli; això explica la presència d'esclaus negres considerats inferiors culturalment i social, puix no eren cristians.

2.2. Procedència

La societat mallorquina medieval, de la qual els esclaus eren una part important, ofereix una gran heterogeneïtat de races, orígens i costums. Els documents consultats ens informen del seu origen perquè a les compra-ventes apareixen, entre les seves dades personals, el lloc del qual provenen.

Un primer grup seria el format pels esclaus «de nació sarraïns» o «de nació de moros». Podem diferenciar dintre aquest col·lectiu: els de la Península Ibèrica (com granadins) i els procedents del Nord d'Àfrica. D'aquest indret provenia Abranyi que, per 55 L., fou venut per Antoni Forner, habitador d'Inca a Antoni Demero, donzell de Mallorca (8).

Els documents posen de manifest la presència a Inca d'esclaus russos. Seria el cas de l'esclava Caterina de «nació de russos» que el Batle d'Inca ha d'alliberar, per ordre del Governador, de les «carsers reials» on fou tancada per l'alguatzir(9).

De la importació del col·lectiu rus n'és un fet il·lustratiu la creació d'una confraria d'esclaus russos a la Capella del «Sant Esperit» dedicada a S. Amador, gràcies a la donació del solar, per part de fra Joan Garcia, Vicari General, i Joan Ardit, Ministre del Monestir del Sant Esperit, a Nicolau Cunilleres i Joan Cifre, màximes autoritats de dita confraria. (Llinas i Socies, G., 1978 i Rafael Juan, P., 1974). Els esclaus d'alta

5. A.R.M., Prot, S - 27, f. 47 r. Dat.: 10 Novembre 1480.

6. A.R.M., PROT., m - 602, F. 80 R. Dat.: 25 Setembre 1516.

7. A.R.M., Prot., C - 420, f. 89 r. Dat.: 10 Octubre 1497.

8. A.R.M., Prot., C -2641, f. 71 v. Dat.: 12 Agost 1441.

9. A.R.M., A.H. 133, f. 166 r. Dat.: 12 Agost 1441.

condició social es comportaren com a colònies d'emigrants, tal com ho demostra la creació d'aquesta confraria pròpia, com també ho feren els circassians a la Seu.

D'esclaus negres, a Mallorca, se'n tenen notícies per les representacions pictòriques de la conquesta de Mallorca per Jaume I donat el color de la pell dels defensors dels castells (Cortés Alonso, V., 1986). Seria la introducció dels portuguesos a l'Àfrica Negra el que permetria l'arribada d'un elevat nombre a tota Europa. Abans del s. XV el tràfec d'esclaus negres havia estat realitzat per genovesos i castellans; però ara, l'increment dels descobriments i exploracions de la costa africana pels portuguesos augmentaria el seu nombre (Franco Silva, A., 1979).

Els autors coincideixen a assenyalar les dificultats d'adaptació que la diferència cultural podia provocar a aquestes persones. A més, es pot afirmar, segons mostra la documentació, un complet desconeixement dels mateixos. Pensem que aquests parlen, genèricament, de «nació de negres», sense distingir el poble al qual pertanyen; si bé, en alguna ocasió, junt al color de la pell, s'indica «Munt de barques» (10).

Els esclaus, amb freqüència, són qualificats com a bords. Tal com assenyala P. Montaner (1985), cal distingir dins aquest col·lectiu entre «els de casa», fruit de la unió entre una esclava i el seu propietari, i «els de la terra», resultat de les relacions entre una esclava i un home lliure que no fos familiar del seu amo. Així doncs, creim que els esclaus nascuts a Mallorca mereixen ésser considerats dins aquest apartat dedicat a la procedència.

En ocasions, els propietaris podien sentir algun afecte per aquells infants que havien vist créixer dins casa seva i els alliberaven. Però no sempre fou així; en nombroses ocasions, els casos en què no tenen cap tipus de remordiments a l'hora de desfer-se d'ells es manifesta a través de les transaccions, de les quals són objecte. Cal recordar com el notari Gregori Vives d'Inca canvia a l'esclava Margarita, junt amb la seva borda de 6 mesos, per un esclau (11).

A part dels grups fins ara assenyalats, que pareixen ésser els col·lectius més nombrosos a Mallorca, la documentació ofereix alguns casos d'individus procedents d'indrets diferents als fins ara indicats. És el cas dels: albanesos, sards, sicilians, tartars, circassians, grecs, turcs, canaris...

La presència d'esclaus turcs a Mallorca ha suscitat l'interès dels estudiosos, és el cas d'Ensenyat i Pujol, G. (1985) qui analitza algunes de les mesures restrictives que s'imposaren contra la importació d'aquells a Mallorca. Una d'elles es comença a aplicar cap a l'any 1462 afectant tan sols els esclaus turcs «mascles» important un dret d'entrada a l'illa, per cada captiu, de 70 L. L'ordre no fou respectada i de bell nou al 1481 es renova la seva execució. El motiu de l'adopció d'aquestes mesures fou el perill que significava la formació d'una colònia de captius d'origen turc, quan el seu Imperi anava avançant.

10. A.R.M., Prot., C - 2955, f. 58 v. Dat.: 19 Juliol 1459.

11. A.R.M., Prot., M - 176, f. 54 v. Dat.: 28 Febrer 1449.

La venda que Vidal Cerdà realitza a Joan Bunyola i a Antoni Cases de la vila d'Inca (un esclau de l'illa de Sicília anomenat Pau, d'uns 19 anys, pel preu de 40 L.) testimonia l'existència de sicilians a Mallorca (12).

Finalment, al·ludirem als canaris. Dels quals ens proporciona algunes dades Lobo Cabrera, M. (1986), quan considera la importància de Canàries com a zona de frontera amb Àfrica, on abunden els enemics de la fe catòlica. També Rosselló Vaquer, R. (1990) recull informació documental sobre la insistència de Ferran el Catòlic per lliurar els esclaus de la Gomera, presents a la nostra illa. La recerca de noves rutes comercials dóna lloc, en el s. XIII, al redescobriment de la costa occidental africana i, en el s. XV, de les Canàries. Les zones costaneres d'aquestes illes es venen afectades per ratzies que es convertiren, durant els anys 1494 i 1495, en formes habituals per aconseguir esclaus canaris (Cortes Alonso, V. 1964).

De principis del s. XVI, per exemple, és la transacció de l'esclau Canari anomenat Pere, de 28 anys, qui és venut, per Joan Liula de la Ciutat de Mallorca, a Mateu Oliver i al seu fill Antoni d'Alaró per 60 L (13).

3. EL NEGOCI DELS ESCLAUS

La situació estratègica de Mallorca, immersa en el centre de les rutes marítimes més importants dels s. XIII i XIV, la convertí en dipòsit de mercaderies i lloc de pas per als mercaders. Foren aquests personatges qui permeteren els intercanvis. Malgrat les prohibicions en relació a l'exportació des de l'illa de productes que poguessin afavorir els enemics i debilitar els propis, junt amb les interdiccions d'extreure esclaus, pareix ésser que, en alguns períodes, fou Mallorca centre de la seva retribució (Sevillano Colom, F. 1968).

Parlar del negoci dels esclaus implica repassar les dades que ofereixen els protocols notariais, on es mostra una detallada informació dels aspectes més destacables del comprador, del venedor i de l'intercanviat.

Les compra-ventes es solien realitzar en pública subhasta o bé per acord directe entre venedor i comprador. Així aquests darrers podien adquirir directament la mercaderia o bé servir-se d'intermediaris com procuradors, mercaders, familiars... Quan el comprador era una dona, el seu nom apareixia associat al del pare, marit o fills.

Ja que els escriptors anotaven, junt amb el nom del comprador, la seva professió o «status», ara és possible estudiar qui eren els propietaris d'esclaus. Aquests formaven un cos integrat pels membres de la més diversa posició social. La diversitat ve explicada per l'interès a disposar del seu treball. L'individu era una propietat més del seu amo que podia arribar a servir per pagar un deute « (...) lo

12. A.R.M., Prot., M. - 602, f. 80 r. Dat.: 15 Juliol 1513.

13. A.R.M., Prot., R - 567, f. 79 v. - 80 r. Dat.: 15 Juliol 1513.

dit Arnau ha assignat un sclau per so de que panyora a panyora hara mes dilacions» (14). Per altra banda, «las hembras esclavas podian proporcionar al dueño lo que Bennassar define como «salario del placer (15)».

Quant al nombre d'esclaus, tant els inventariats com els testaments es converteixen en fonts claus a l'hora de saber la quantitat que en podia posseir una família. Segurament, l'estament eclesiàstic, juntament amb els nobles, degué ésser el major posseïdor, fet estrany si pensam en la igualtat dels homes predicada per Crist. En aquest sentit, el cristianisme ja es va trobar des dels seus orígens amb la institució de l'esclavitud estesa a tot el món i per tant: «Amb tot i ésser tan oposada dels principis de l'Evangeli, no l'ataca directament, perquè això sols hauria promogut una revolució sens resultat positiu i hauria fet odiosa la nova religió als senyors. L'ataca amb més eficàcia d'una manera indirecta, predicant per tot arreu que davant Déu, Pare de la família humana, tots els homes són iguals» (16).

Sovint trobam eclesiàstics participant de la compra i venda tant d'homes com dones esclaus. Així Magdalena Puigdorfilà, priora del monastir i convent de Santa Margarita, comprà una esclava de 16 anys al paraire Bernat Llaneres per 130 L (17). És aquest un exemple més de la importància que, pot ésser, tengué l'esclavitud dins la institució monacal.

En els documents apareix freqüentment, rera el nom, l'ofici de mercader, la qual cosa ens fa pensar en la importància d'aquest col·lectiu a Mallorca. Són molts els comerciants mallorquins; així trobam, a Sineu, Joan Gelaber qui ven, al prevere Antoni Torner, un bord negre de 12 anys, anomenat Joan, pel preu de 66 L (18). Junt amb aquests en trobam de fora. Així, Joan Proca de Barcelona (19); Bernat Galier i Dídac Rodriques de Portugal (20); un biscai de Sant Sebastià anomenat Joan de Sorinsola (21); Guillem Morell (22), Jordi Moner (23), Berenguer Moner (24), habitants de l'illa d'Eivissa...

Alguns autors han assenyalat la importància que pogué tenir el col·lectiu jueu en el tràfic d'esclaus; així ho fa Cortes Alonso, V. (1964) pel cas de Valencia. Cal pensar, en aquest sentit, que per Mallorca no fou gaire diferent. La mateixa autora parla també d'altres personatges que intervingueren en el comerç d'esclaus. Es

14.A.R.M., A.H. - 134, f. 227 v. Dat.: 4 Agost 1441.

15. FRANCO SILVA, A.: La esclavitud en Sevilla y su tierra a fines de la Edad Media, Graficas del Sur, Sevilla, 1979, p. 276.

16. MUNAR OLIVER, G. I ROSSELLÓ VAQUER, R.: Història de Porreres, Gràfiques Miramar, Palma de Mallorca, 1977, p. 87.

17. A.R.M., Prot., M - 250, f. 110 v. Dat.: 20 Novembre 1477.

18. A.R.M., Prot., P - 478, f. 31 r. Dat.: 9 Juliol 1490.

19. A.R.M., Prot., M - 163, f. 83 v. dat.: 4 Febrer 1439.

20. A.R.M., Prot., C - 2663, f. 83 v. Dat.: 15 Setembre 1506.

21. A.R.M., Prot., C - 255, f. 34 v. dat.: 2 Abril 1496.

22. A.R.M., Prot., C - 242, f. 116 r. Dat.: 24 Abril 1500.

23. A.R.M., Prot., V - 285, f. 23 r. Dat.: 2 Abril 1502.

24. A.R.M., Prot., C - 263, f. 89 v. Dat.: 16 Octubre 1502.

refereix al «factor» que s'encarragava de la recerca d'una embarcació, de pagar les despeses, rebre les mercaderies..., en definitiva, es pot dir que substituïa el comerciant. Destaca la figura del procurador, de qui hem trobat nombrosos exemples als documents. Aquesta rellevava a persones particulars, que no anaven directament al mercat, a l'hora d'aconseguir esclaus o vendre els que no volien. El notari Jaume Martines, de la ciutat de València, mitjançant el seu procurador Perot Rosselló, compra, a Gabriel Valero, una esclava negra anomenada Felipa de 24 anys, per 55 L (25).

No menys importants són els corredors d'orella, encarregats de situar la mercaderia, cercant per això possibles compradors, seguint l'encàrrec del venedor.

Tots aquests personatges estaven, d'alguna manera, lligats a les autoritats. Quan arribaven esclaus, els corredors observaven la mercaderia. Per altra part, el mercader es dirigia a la cúria del Batle que prenia declaració als esclaus i els taxava, fet pel qual s'havia de pagar una quantitat al Rei. Després, el mercader podia encarregar al corredor la venda del captiu. Aquest cercava un comprador i establia amb ell unes condicions de venda.

L'esclau era considerat una mercaderia més i era tractat com a tal. El seu preu variava en funció del sexe, raça, malaltia, «defectes morals», edat,...

En general, les dones són més cares que els homes de la raça a la qual pertanyen, les russes eren les més cotitzades amb un valor mig aproximat d'unes 89 <l. L'elevada cotització de les femelles podria respondre a diversos factors, entre ells cal assenyalar: la capacitat de tenir fills, el rendiment, la longevitat i el caràcter més obediènt. També eren menors els intents de fuga en elles. A tot això cal afegir el plaer que podien proporcionar als seus amos. Malgrat la maternitat d'una esclava implicàs, durant un temps, una disminució del seu treball, suposava, a mig plaç, un augment del nombre d'esclaus (Franco Silva, 1980).

Un factor valorat pels compradors i que, per tant, tenia influència directa sobre el preu era la «raça» de l'esclau, encara que dins un mateix grup ètnic aquest variava. El col·lectiu negre pareix que era el més barat - s'establia per aquest un preu mig d'unes 44-45 L-, seguit de bords, moros i turcs, amb una mitjana de 64-65 L.

La salut, tant física com psíquica, resultava un element més a tenir en compte a l'hora de taxar els esclaus; així com les tares, que podien resultar a la vegada identificatives d'un determinat individu. És el cas de Domingo, un bord negre, de 17 anys, tort d'un ull (26).

Les condicions de vida els convertien en víctimes de tota casta de malalties (en els documents: «vici») entre les quals es solen trobar l'epilèpsia, la «stulticia» i la «carentia mestrorum». A més, el preu es podia veure afectat per la conducta immoral de l'esclau, on s'inclou: robar, fugir o beure. Així Joan, esclau nascut i criat

25. A.R.M., Prot., R - 322, f. 12 v. Dat.: 9 Abril 1518.

26. A.R.M., Prot., M - 490, f. 61 r. Dat.: 6 Setembre 1496.

a la Ciutat de Mallorca, d'uns 25 anys, té el costum de fugir per engatar-se (27). Un altre cas és el de l'esclau Pau, venut a dos habitants de la vila d'Inca, perillós de fugir (28).

La «immoralitat» podia reflectir-se a través d'una «inadequada» conducta sexual.

Les dones dedicades a la prostitució foren tolerades, per considerar que aquesta activitat no era una amenaça per al matrimoni. Però, malgrat això, existeix un cos legislatiu relacionat amb aquesta matèria a Mallorca que, tal com indiquen Bover Pujol, J. i Rosselló Vaquer en editar les disposicions legals que es donaren a conèixer entre els s. XIV i XX.

La prostitució estava prohibida a les esclaves i eren castigats, amb penes econòmiques, aquells amos que ho consentien. Així, el 18 de Desembre de 1392 es feia una crida per les viles de Mallorca, on el rei Joan i els batles de l'illa manaven que cap home ni dona podia tenir «captives o esclaves» dedicades a aquesta pràctica. A més, el 1414 es reforça el ja establert a finals del s. XIV, indicant que si es transgredia el que s'havia ordenat s'haurien de pagar 10 L. Fins i tot, en una carta del rei Ferran, datada el 13 de Juliol de 1481, consta «que a instància del governador de Mallorca s'han publicat uns capítols o bans» per mitigar determinats vicis, a la vegada que s'insisteix en la prohibició de dedicar esclaves a la prostitució.

Les dones esclaves no eren les úniques practicants de conductes perseguides. També ho varen esser els homes de la mateixa condició que realitzaven pràctiques homosexuals, de zoofília... Aquelles persones a les quals es sorprenia en aquests comportaments patien la persecució tant del poder civil com de l'eclesiàstic i solien acabar cremats.

Per tant, la malaltia o els defectes físics, psíquics i morals eren un factor clau a l'hora d'establir el preu.

L'ocultació d'aquestes tares podia dur el comprador a exigir la devolució dels diners. La restitució del preu s'anomena «redibició» en els documents. Així, mossèn Miquel Font demana, a Miquel Mora, la devolució de les 55 L. pagades per una esclava negra, anomenada Ursola, que tenia una fístola a la barra «la qual per la dita malaltia és molt perilosa de morir» (29).

No sols els defectes físics, psíquics o morals junt amb la salut de l'esclau eren causa de reclamació dels doblers. Hi podia haver altres motius, com ocorregué a Gabriel Estaràs d'Inca qui comprà una esclava anomenada Margarita a Antoni Periz que, sense saber-ho, estava obligada a Lluís Belliure «per la qual raho lo dit exposant sera estat dessebut en la compra d'aquella» i demanà la restitució de les 24 L. que ja havia pagat el dit Antoni Periz (30).

27. A.R.M., Prot., R - 562, f. 138 r. Dat.. 5 Desembre 1481.

28. A.R.M., Prot., M - 602, f. 80. Dat.: 25 Setembre 1516.

29. A.R.M., R - 573, f. 21 r - 37 v. Dat.. 18 Febrer 1507.

30. A.R.M., A.H. - 139, f. 214 r. Dat.. 30 Octubre 1444.

Un altre element important a l'hora de determinar el valor dels esclaus fou l'edat. Aquesta s'acompanyava de l'expressió «vel inde circa» degut al desconeixement de l'edat, tant per part de l'esclau com dels seus amos (Franco Silva, 1980).

4. ELS ESCLAUS I LA SEVA VIDA

Les condicions de vida dels esclaus no devien esser gaire bones. Per molt bé que fossin tractats, la impossibilitat de viure allà on volguessin, estar sotmesos a la voluntat d'un altre i, per tant, no poder disposar lliurement de la seva persona, era ja una condició suficientment difícil.

Apareix, amb freqüència, en els protocols, la venda d'una esclava amb el seu filllet. Aquestes dones havien de patir la persecució d'alguns membres de la seva família o de la del seu amo. Els fills d'una esclava seguien la condició materna i continuaven com a tals si no eren alliberats. Si el pare era un home lliure i volia que el seu fill ho fos havia de pagar una elevada quantitat al propietari.

Cal indicar que el nom de l'esclau era definidor, en ocasions, del seu origen. Així podem trobar noms musulmans com Fàtima, Axa, Abdela, Alia... i pels homes, Cassim, Abranyi; tartars amb el nom d'Ali o turcs amb el de Mostaffa... o russes com Stassia... Però els més abundants són els cristians.

Pel que fa als esclaus nascuts a la nostra illa presenten, segons sembla confirmar la documentació, noms corrents; encara que, si són infants sol acabar aquest en un diminutiu, i així trobam Joanet...

Entre els esclaus apareixen individus amb un comportament diferent, des d'aquells que passaven desapercbutos a aquells que podien participar de robatoris, assassinats i altres tipus de delictes. Així, Bernat Fàbregues d'Inca ha comparegut davant el Governador Berenguer d'Oms «allegant com un seu sclau de nacio de moros apellat Johan per altres esclaus sia estat mort en lo terme de la parroquia de Sineu». Per aquest motiu, dit Berenguer d'Oms manà fer complir sota pena de 100 L. les Ordenacions de les Parts Foranes, on s'assenyala que «si algun sclau o sclaus dels habitants de la vila d'Inca ni d'altres seran morts per algun altre sclau o sclaus que sien de la parroquia o seran morts dins lo terme d'Inca o fora d'aquell o qualsevol lloc de l'illa de Mallorca. Que aqueis (?) sclau o sclaus sien paguat al senyor de qui seran lo dit sclau o sclaus mort» (31). Amb la finalitat de controlar el col·lectiu esclau: «les penes pels captius estaven fortament incrementades -assots, encadenament, amputació de membres, etc.- arribant fins i tot a la mort, que podien donar-li els seus propis amos» (32). De l'execució d'un captiu és testimoni la carta que Berenguer d'Oms envia al Batle d'Inca, on mana als jurats fer «venda com exe-

31. A.R.M., A.H. 135, f. 37 r. Dat.: 16 Febrer 1441.

32. FERRER MASSANET, R. I ROSSELLÓ VAQUER, R.: Història de Manacor, Gràfiques Miramar, Palma de Mallorca, 1977, Vol. I. p. 85.

cucio de tans bens com panyores dels dits jurats presens o absens fins los presens bastan a paga complida de la restant quantitat de les dites sinquant lliures» que devia per la mort d'un captiu. Quantitat a què fou condemnada la Universitat de la parròquia d'Inca (33).

Quan els contactes esclau-propietari no eren favorables, era normal que el primer pensàs en la fuga. És lògic doncs que es prenguessin mesures per tal d'evitar-la i, així, el 1387 es prescribí que tots els esclaus sarraïns i altres que no fossin cristians, si eren compresos en el grup d'edat que abarcava entre els 18 i 60 anys, havien de dur ferros i cadenes, al menys en una de les cames, d'unes 10 L. A més, havien d'estar fermats durant la nit. Cal afegir a això la creació, que el 1381 s'havia produït, d'un càrrec amb la funció de la guarda d'aquells (Verlinden, Ch., 1972).

La fuga d'un esclau suposava l'inici d'una sèrie de tràmits per tal de recuperar-lo; així, a més de fer-se saber per a totes les viles aquest fet, es donaven a conèixer els seus trets característics.

De la captura d'esclaus en tenim notícies quan: «el Governador mana al Batle pagui el salari a Pere Catala, capdeguaita d'Inca, i Antoni Colomer que han portat pres a la preso de Ciutat Antoni, tarte, i Margarita, captius de Jaume Figuerola» (34). La participació en una fuga, i la posterior captura, suposava la pèrdua de qualsevol tipus d'esperança per aconseguir una possible llibertat.

Els documents consultats no solen fer referència a les tasques realitzades pels esclaus, encara que, possiblement, estaven vinculades a la professió dels seu amo. Les dones, a més, solien dedicar-se al servei domèstic, a cuidar dels fills del seu propietari (fent de dides), els vells i malalts. També es devien dedicar a tasques com la de filar. Malgrat el cançoner popular la considera com una activitat exclusivament femenina, la Història ho desmenteix (Bernat i Roca, M., 1987). Així ho posa de manifest el bord Gabriel qui emmalaltí de tant de filar (35).

5. ELS LLIBERTS

Els esclaus perseguïen durant tota la seva vida l'objectiu d'alliberar-se. Alguns adquirien doblers suficients per comprar la llibertat; per això havien treballat per guanyar un salari, fins i tot n'hi hagué que disposaren d'una quantitat suficient com per fer préstecs a alguns lliures. La tinença de diners per part dels esclaus és un fet constatat, com ho demostra la carta que Berenguer d'Oms envià al Batle d'Inca,

33. A.R.M., A.H. 138, f. 274 v. 275 r. Dat.: 30 Octubre 1443.

34. A.R.M., A.H. 64, f. 179 v. a ROSSELLÓ VAQUER, R. I VAQUER BENNÀSSAR, O.: Història de Sencelles i Costitx 1229 - 1600 editat per la Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Impremta Politécnica, Palma, 1993, p. 15.

35. A.R.M., Prot., R - 574, f. 71 v. Dat.: 21 abril 1496.

on manà retornar 10 L. a una esclava, les quals foren emprades per la poda i cultiu de les vinyes del difunt Lleonard Ferrer (36).

Una altra manera d'adquirir la llibertat era per testament dependent, en aquest cas, de l'estima que per l'esclau sentia el propietari.

En ocasions, en lloc de donar directament l'alforria es lliurava una quantitat perquè l'esclau pogués aconseguir-la.

L'esclau convertit en llibert solia prendre el llinatge del seu amo.

Els testaments són de gran importància a l'hora de conèixer dades sobre els lliberts. Pareix ésser que aquests es casen amb dones de la mateixa condició i es dediquen a professions com: matalasser, bracer...Aquesta mateixa font posa de manifest la fortuna de què disposaren els lliberts i el lloc elegit com a sepultura.

La llibertat permetia als individus començar a formar part de la societat de manera diferent a com ho havien fet fins aquell moment.

Caldria demanar-se fins a quin punt es pot parlar de la plena integració d'aquests nous membres de la societat. En aquest sentit, la repetició de matrimonis entre lliberts ens fa pensar en la possibilitat que no fos immediata; si bé, el pas d'algunes generacions degué permetre que aquesta s'aconeguís.

6. RECAPITULACIÓ

A manera de recapitulació de les pàgines anteriors, que han pretès centrar-se en l'esclavitud a Inca en el marc de la Mallorca del s. XV, s'oferiran els aspectes més destacats.

Tant les Lletres Comunes com els Protocols Notarials aporten nombroses notícies sobre el tema dels esclaus.

S'ha insinuat la distinció que fan alguns autors entre captius i esclaus i les diverses causes que podien dur a un individu lliure a deixar de ser-ho, entre elles: el naixement, la guerra, la pirateria. l'endeutament... Això va fer que a Inca n'hi hagués, com a la resta de l'illa, de la més diversa procedència: de nació de sarraïns, russos, tartres, sicilians...

La situació estratègica de Mallorca la convertí en un punt important pels viatgers que recorrien la Mediterrània i, per tant, centre de confluència de mercaderies entre les que cal incloure els esclaus.

Compradors i venedors varen pertànyer als més diversos estaments socials. Es podia adquirir un esclau directament o bé fent servir intermediaris com els procuradors.

A l'hora de comprar un esclau les malalties, l'edat, el sexe i, fins i tot, factors ètnics, junt amb altres aspectes, eren tinguents en compte a l'hora d'establir la quantitat a pagar.

36. A.R.M., R. - 574, f. 71 v. - 77 v.

Les condicions de vida dels esclaus no eren gaire bones, fet al qual hi contribuïa la incapacitat de disposar de si mateix. Malgrat tot, les relacions amo-esclau variaven en funció d'ambdós individus i, si eren favorables, podien aconseguir l'alforria mitjançant testament o bé treballant per comprar-la. Una vegada obtinguda es convertien en lliberts i passaven a formar part d'una societat en què, potser, durant les primeres generacions es casaven amb individus de la mateixa condició.

BIBLIOGRAFIA

- A.A.V.V.: Gran Enciclopèdia de Mallorca, Vol. V. Ed. Promomallorca, Inca, 1989.
- ALOMAR ESTEVE, G. I ROSSELLÓ VAQUER, R.: Història de Muro, Edita ajuntament de Muro, Vol. II, 1989, pp. 116-123.
- BARCELÓ I PONS, M.: Sobre la divisió administrativa de Mayurqa, «B.S.A.L.», 1978, N° 36, pp.238-145.
- BERNAT I ROCA, M.: Per filar. Primeres notes, Institut d'estudis Baleàrics, 1987, N° 24, pp, 51-58.
- BOVER, J. I ROSSELLÓ, R.: Esclaus albanesos a Mallorca i Menorca a l'Edat Mitja a «Estudis Balearics», Palma de Mallorca, 1983, N° 9, pp. 57-58.
- BOVER, J. I ROSSELLÓ, R.: El sexe a Mallorca. Notes històriques, Editor Miquel Font, Palma de mallorca, 1992.
- CAPO VILLALONGA, J.: Història de Lloseta, Vol. I, Gràfiques Miramar, Palma de Mallorca 1985.
- CATEURA BENNÀSSAR, P.: Política, guerra y esclavitud: cautivos griegos en la Mallorca de 1388. Separata, Asociacion Hispano-Helenica, Anuario 1989, Atenas 1991, pp. 101-143.
- CORTÈS ALONSO, V.: La esclavitud en Valencia durante el Reinado de los Reyes Catolicos (1479-1516), Publicaciones del Archivo Municipal, Excmo. Ayuntamiento de Valencia, 1964.
- CORTÈS ALONSO, V.: «Valencia y el comercio de esclavos negros en el s. XV» a SOLANO, Fco. (Coord.): Estudios sobre la abolicion de la esclavitud. Anexos de Revista de Indias, Consejo Superior de Investigaciones Cientificas, Centro de Estudios Historicos. Departamento de Hº de America, Madrid, 1986, N° 2.
- DANÚS, M.: La vila de Santanyí i el seu terme. Estudi Històric (1391-1479), Ajuntament de Santanyí, Mallorca, 1990, p. 82.
- ENSENYAT PUJOL, G.: Algunes mesures restrictives contra la importació d'esclaus turcs a Mallorca (1462-1481), a «B.S.A.L.», Palma de Mallorca, 1985, Vol. XLI; N° 839.
- ESCARTÍN BISBAL, J.M.: «Sobre el tràfic de negres a la Mallorca setcentrista. Alguns elements d'estudi» a PIÑA HOMES, R.: Les illes Balears i Amèrica, Congrés Internacional d'Estudis Històrics. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, Gener, 1992, Vol. I, pp. 167-170.
- FERRER MASSANET, R. I ROSSELLÓ VAQUER, R.: Història de Manacor, segle XIII, Gràfiques Miramar, Mallorca, 1977, Vol. I, pp. 83-85.
- FONT OBRADOR, B.: Història de Lluçmajor. Gràfiques Miramar, Mallorca, 1973, Vol. I i II.
- FRANCO SILVA, A.: «Aspectos diversos sobre la esclavitud en las ciudades andaluzas en los siglos XV y XVI» a SOLANO, Fco. (Coord): Estudios sobre la abolicion de la esclavi-

- tud, Anexos de Revista de Indias, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Centro de Estudios Historicos, Departamento de Hª de America, Madrid, 1986, Nº 2.
- FRANCO SILVA, A.: La esclavitud en Sevilla y su tierra a fines de la Edad Media, Ed. Graficas del Sur, Sevilla, 1979.
- FRANCO SILVA, A.: Los esclavos de Sevilla, Sevilla, 1980.
- LOBO CABRERA, M.: «Ideología y praxis en la proyeccion comercial y esclavista de Canarias hacia Africa Occidental» a SOLANO, Fco. (Coord): Estudios sobre la abolicion de la esclavitud, Anexos de Revista de Indias, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Centro de Estudios Historicos, Departamento de Hª de America, Madrid, 1986, Nº 2.
- LLINÀS I SOCIES, G.: La capilla de la cofradia de los rusos en el monasterio del Santo Espiritu, a «B.S.A.L.», 1978, Vol. XXXVI, pp. 143-144.
- MARTÍNEZ CARRERAS, J. V.: «España y la aboicion de la esclavitud durante el siglo XIX» a SOLANO, Fco. (Coord.): Estudios sobre la abolicion de la esclavitud, Anexos de Revista de Indias, Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Centro de Estudios Historicos, Departamento de Hª de America, Madrid, 1986, Nº 2.
- MONTANER ALONSO, P.: Aspectos de la esclavitud en Mallorca durante la Edad Moderna a «B.S.A.L.», Vol. XXXVI, Nº 83º, pp. 289-329.
- MONTANER ALONSO, P.: El brazo noble mallorquin durante los siglos XVI y XVII: su estructura y sus bases economicas. Resumen de la tesis presentada para a aspirar al grado de Doctor en Geografia e Historia, Centre de Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1985.
- MUNAR OLIVER, G. I ROSSELLÓ VAQUER, R.: Història de Porreres, Gràfiques Miramar, Palma de Mallorca, 1977.
- RAFAEL JUAN, P.: Los esclavos del prior de Lluc, M.N. Gabriel Vaquer, Mallorca, 1974.
- ROSSELLÓ VAQUER, R.: Història de Manacor, segle XIV, Gràfiques Miramar, Mallorca, 1978.
- ROSSELLÓ VAQUER, R.: Relacions entre les Balears i les Canaries. Notes històriques, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma de mallorca, 1990.
- ROSSELLÓ VAQUER, R. I LÓPEZ PONS, A.: Història de Campanet. De la Prehistòria al segle XVII, Gràfiques Miramar, Palma de Mallorca, 1982.
- ROSSELLO VAQUER, R. I VAQUER BENNASSAR, O.: Història de Sencelles i Costitx: 1229-1600, Govern Balear, Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Impremta Politècnica, Palma, 1993.
- ROSSELLÓ VAQUER, R. I XAMENA FIOL, P.: Història de Felanitx, Gràfiques Miramar, Mallorca, 1976.
- SASTRE MOLL, J.: Notas sobre la esclavitud en Mallorca: «El llibre de Sarenys e de grecs de lany de MCCCXXX» a «Mayurqa», 21. Annals de Ciències històriques i Teoria de les Arts, 1985-1987.
- Servei de Publicacions de la U.I.B., 1987.
- SEVILLANO COLOM, F.: De Venecia a Flandes (Via Mallorca y Potugal s. XIV) a «B.S.A.L.» Vol. XXXIII, Nº 808-809, pp. 31-33.

- SEVILLANO COLOM, F.: Demografia y esclavos del siglo XV en Mallorca a «B.S.A.L.», Palma de Mallorca, 1973, Vol. XXXIV, pp. 160-197.
- SOTO I COMPANY, R.: El primer tràfic esclavista a Mallorca, «L'Avenç», Barcelona, Febrer 1981, N° 35, pp. 60-65.
- SOTO I COMPANY, R.: La aljama judaica de Ciutat al s. XIII a «B.S.A.L.», Palma de Mallorca, Vol. XXXVI, N° 828-829, 1978 b, pp. 145-148.
- SOTO I COMPANY, R.: La població musulmana de Mallorca bajo el dominio cristiano a «Fontes Rerum Balearium», Mallorca, 1978, Vol. II, N° 3, pp. 549-564.
- SOTO I COMPANY, R.: Sobre mudeixars a Mallorca fins a finals del s. XIII a «Estudis de Prehistòria, d'història de Mayurqa i d'història de Mallorca», Mallorca, 1982, Separata, pp. 197, 221.
- VAQUER, O.: Aspectes socio-econòmics de Manacor. Segle XVI. Ed. Moll, Mallorca, 1978.
- VERLINDER, Ch.: L'esclavatge dans l'Europe medievale, Peninsule Iberique, France, Brugge 1955, Vol. I.
- VERLINDEN, Ch.: Une taxation d'esclaves a Majorque en 1428 et la traite italianna, Extrait du Bulletin de l'Institut Historique Belge, 1972, Fascicule XLII.
- XAMENA FIOL, P.: Resum d'història de Mallorca, Ed. Moll, Palma de Mallorca, 1977.